

Ubertino Carrara *Columbus* című eposza és a neolatin eposzmodell

1970-ben Győrben jutottam – meglehetősen bombasztikus körülmények között – Ubertino Carrara *Columbus* című eposzához, annak is az Augsburgban 1730-ban megjelentetett kiadásához.¹ Maga az eposz egyelőre nem különösebben érdekelt, annál inkább a kötetben található, szintén Carrarától származó másik két mű. Az egyik egy *Genethliacon*, azaz születést, vagy születésnapot üdvözlő alkalmi költemény, amelyet a szerző először Károly Piusz bíboros, Ausztria protektorának jelenlétében adott elő a Collegium Romanum nagytermében, majd pedig ki is nyomtatta. József főherceg, a későbbi I. József osztrák császár, illetve magyar király születését köszönti benne. A másik pedig nemcsak részben, hanem teljesen magyar vonatkozású: ez egy *epinicium*, azaz győzelmet ünneplő költemény; Carrara ebben Savoyai Eugén világraszóló zentai győzelmét ünnepli, amikor is a zseniális hadvezér döntően megverte a törököt és az ütközetben majdnem ottveszett a szultán is, a nagyvezír elesett, és az oszmán hadsereg legnagyobb része pedig megsemmisült.

Vagyis a dicsőített dinasztia, illetve személy, illetve nemzet olyan konfliktus középpontjába kerül, amely nem áll magában, hanem összefüggésben van a megváltó Isten világtervével. Így tehát Isten tervei – amelyeket akadályoz a Sátán aknamunkája – veszélybe kerülnek az alvilág által felbiztatott pogány török terjeszkedésétől, a megoldást a kiválasztott nemzet – ez esetben a magyar –, illetve a kiválasztott hős, ez esetben a Hunyadiak helytállása és rettenthetetlen vitézsége rejti magában, csakis ők menthetik meg a fenyegetett kereszténységet. Ezzel pedig elhárítják az akadályt a világterv érvényesülése előtt, Isten felkent bajnokaként végleg visszaverik a pokol rohamát.

¹ Részletesebben lásd: SZÖRÉNYI LÁSZLÓ: *Kolumbusz tojásgránátja*, Kortárs 56/2 (2012), 38–39. – 1992 őszén Carrara szülőhelyén, a Lazio tartományban található Sora városában, az ott működő Centro Studi Sorani "Vincenzo Patriarca" a jezsuita költő születésének 350. évfordulójára nagy konferenciát rendezett. Olasz, német és amerikai előadók mellett engem is meghívtak, mert épp nagykövet voltam Rómában, másrészt rejtelmes módon tudtak arról, hogy én olvastam Carrara műveit. Olasz előadásom később megjelent Szegeden, mert a tervezett konferenciakötetből nem lett semmi. (*L'epopea „Columbus” di Ubertino Carrara e il modello d' epopea neolatina*, In: *Celebrating Comparativism, Papers offered for György M. Vajda and István Fried*, ed. by Katalin KÜRTÖSI and József PÁL, Szeged, 415–426. Ezt az olasz szöveget rövidítettem most a magyar nyelvű megjelentetés kedvéért.)

Ami a humanizmus korában kidolgozott poétika és retorika alapján konstruált, tehát mintegy feltámasztott és korszerűsített latin hősi eposz műfaját illeti, a magyar eposz megteremtőjének, Zrínyi Miklósnak – jórészt máig megmaradt és Zágrábban őrzött könyvtára tanúbizonysága szerint – rendelkezésére állottak epikus érdeklődésének kielégítésére nem csupán az ókori görög és latin klasszikusok, és nem csak Tasso és Marino, valamint követőinek művei, hanem azok a XV. század végi, XVI. századi latin epikusok is, akik közé tartozik maga Cortesi, illetve Girolamo Vida. Ezért az utóbbi időben e sorok szerzője megpróbálta hangsúlyozni az összefüggést Zrínyi műve és ezek között a latin eposzok között is.²

Mindenesetre ennek az összefüggésnek a felismerése magyarázatot ad arra, hogy a magyarországi latin epika részben már Zrínyit is megelőzve, részben Zrínyit követve olyan hatalmas virágzásnak indult, és hogy szinte az egész XVIII. század folyamán élő műfaj maradt. Művelői legnagyobb részt jezsuiták voltak, akik azonban tudatosan beépítették mintáik közé a humanista eposzmodellt is, és ösztönzőleg hatottak piarista költőtársaik szintén latin nyelvi működésre is. Ez a latin eposzirodalom a maga súlyával és – immár a XVIII. század végén – poétikai és esztétikai eszmélkedéseivel prolongálta a magyar irodalmi tudat értékrendjében az eposznak, mint legmagasabb rendű és egy-egy teljes értékű műfaji struktúrával bíró irodalom számára mindenképpen kötelezően megvalósítandó műfajnak a jelentőségét. Ez magyarázza, hogy amikor a XIX. század elején Csokonai Vitéz Mihály elkezdte írni a maga – sajnos töredékben maradt – eposzát a honfoglalás fejedelméről, Árpádról, akkor műfaji mintáért visszanyúlt ehhez a latin nyelvű jezsuita eposzhoz is. Az ő kísérletét azután 1823-ban teljesítette ki a magyar romantika legnagyobb alakja, Vörösmarty Mihály a *Zalán futása* című hőskölteményben. Ez viszont a maga részéről hatalmas kihívást jelentett a költőtódok számára is, egészen a század hetvenes éveig. Elmondhatjuk tehát, hogy egy sajátos időeltolódással állunk szemben: a reneszánsz irodalomelmélet által dogmává emelt arisztotelészi megállapítást az eposz felsőbbrendűségéről a sajátos magyar megkésettség és a latin–magyar kétnyelvűség miatt nemzeti klasszikusaink kötelezőnek érezték még a múlt században is.

Érthető tehát, miért van nagy jelentősége minden olyan poétikai vagy történeti kihívásnak, amely ezt a többszáz éves műfajelméleti kihívást újra meg újra aktualizálta, és új célok felé irányította. Van olyan mű, amely meg is előzi az arisztotelészi *Poétika* első kiadását, és így természetesen a hozzá kapcsolódó kommentárokat és recepteket is: ez Janus Pannonius műve, a Marcellus tiszteletére írt *panegyricus* volt.³ Újabb fordulópontot jelent a XVI. század végén és a XVII. szá-

² Vö. Hunok és jezsuiták: *Fejezetek a magyarországi latin honfoglalási epika történetéből (Második, javított és bővített kiadás)*, Budapest, Nap Kiadó, 2018, 275(6).

³ Erről lásd leginkább: JANKOVITS LÁSZLÓ: *Accessus ad Janum, A műértelmezés hagyományai Janus Pannonius költészetében (Humanizmus és Reformáció 27)*, Balassi Kiadó, Budapest, 2002.

zad elején működött, Rudolf és II. Mátyás császárok udvarában koszorús költői és udvari történetírói címet viselő, szakolcai származású Berger Illés.⁴ Ő a nagy európai vallásháborút elkészítő szellemi légkörben egyrészt megírta epikus formában a Habsburg-ház genealógiáját; ebben még a régi, claudianusi *panegyricus* modelljét követi.⁵ Másrészt azonban – a magyar címerben található apostoli kettős kereszt motívumához kapcsolódva – írt egy eposzt a Szent Kereszt felmagasztalásáról, mégpedig a magyar nemzet megtérésének történetéhez kapcsolódva. Ő az, aki megteremtette ezzel a művével a pogány magyarság – keresztény magyarság ellentétet, amely páros később a jezsuita költőiskolában olyan alapvetővé vált. Ha ehhez harmadik ösztönzéseként hozzávesszük Zrínyi Miklós magyar nyelvű művét, akkor természetesen fel kell tennünk a kérdést, hogy miképpen hatott ennek a műfajnak a fejlődéstörténetére a török végső kiűzése Magyarországról?!

Buda felszabadítása óriási szenzáció volt Európa-szerte, Madridtól Bécsig és Londontól Szicíliaig alkalmi színjátékok és látványos operák köszöntötték, nem is beszélve a töméntelen alkalmi költeményről. Csak éppen a magyar nyelvű irodalomban nincsen szinte semmi nyoma. Csak éppen a magyar nyelvű irodalomban nincsen szinte semmi nyoma, legfeljebb Lukácsy Sándor idézi a XVII. századvég legnagyobb jezsuita hitszónokának, Landovits Istvánnak egy monumentális prédikációját, amely ezt a világraszóló eseményt ünnepli.⁶ Ahallgatás oka I. Lipót császár és magyar király politikája volt. Ő meghódított tartományként kezelte a felszabadított Magyarországot, és ezért természetesen nagyon nehéz lett volna a sajátosan magyar történelem fordulópontjaként vagy kiteljesedéseként ünnepelni a német birodalom berendezkedését Magyarországon. Az elviselhetetlen szenvedésekkel járó új rendszerre II. Rákóczi Ferenc nemzeti szabadságharca volt a válasz; ennek leverése, 1711 után a jezsuiták felújították ugyan epikus történeti költészetüket, ám ez az első két évtizedben olyan koncepciót tükrözött, amely idegen volt a pogány magyarság – keresztény magyarság oly sok ideig termékenynek bizonyult ellentététől, mint költeményszervező elvtől.

Varju Zsigmond vagy az osztrák, de Nagyszombatban tanító Petrus Schetz művei azt sugallták, hogy nem a magyar nép, illetve az őt történelme során irányító nemzeti dinasztia vagy dinasztiák képezik az epikus dicsőítés legitimációs alapját, hanem csupán a magyar föld, amely mesés aranykori gazdagságával egészen addig illegitim kézen volt, amíg meg nem érkezett a minden szempontból kifogástalannak tekinthető Habsburg-ház. Ezt a koncepciót fordítja ellenkezőjére 1728-ban Répszeli László jezsuita költő és matematikus, aki nagyszabású eposzt írt Vergilius modorában a pogány Attiláról, akit – természetesen a kor történeti

⁴ Vö. SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, *Berger Illés eposza a Szent Keresztről és a magyar történelem*, In: *Jubileumi csokor Csapodi Csaba tiszteletére, Festschrift zu Ehren von Csaba Csapodi, Tanulmányok*, Szerk. ROZSONDAI Marianne, Argumentum Kiadó, Budapest, 291–299.

⁵ Vö. HAJDÚ PÉTER: *Claudius Claudianus eposzai (Apollo Könyvtár 23.)*, Argumentum Kiadó, Budapest, 2002.

⁶ Vö. LUKÁCSY SÁNDOR: *A tűz cselekedetei*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 2000.

felfogásának megfelelően – a magyarok első királyának tekint. Erre következtek azután olyan költemények, amelyek egyenesen vezetnek az immár nemzeti nyelvű romantika XIX. századi alkotásaihoz.

A hiányzó láncszemet éppen Carrara két említett műve adja, amelyet tudniillik I. Ferenc születéséről, illetve Savoyai Eugénről írt. Tekintve a jezsuita rend nemzetek fölöttiségét és azt, hogy irodalmi minták követésénél mindig előnyben részesítették rendtársaik műveit, érthető, hogy a magyar jezsuiták örömmel fogadták és átvették az ezekben található újításokat, illetve történetfilozófiai beállításokat. Idézzük csak azokat a sorokat, amelyek Carrara *genethliacon*jában megjósolják az újszülött trónörökösnek jövő dicsőségét: az itt felsorolt szörnyű háborúk és dicsőséges győzelmek között első helyen szerepel Magyarország, amely „nem akarja viselni a rá vetett pányvát”.

*„Mox vbi lacteola vocem distinguere lingua
Incipiet, primis speciosa vocabula labris,
Et Nilum, & Gangem, tumidamque Boristenis oram
Trux Infans proferre volet; bella, horrida bella
Mirari, patrios, & balbutire triumphos.
Fræna recusantem Vngariam, dominumque coactam
Ferre iugum, Danis Regem, Regemque Polonis
Repositum; graviore sono sed Turcica dicet
Bella, cadaveribus cum tardior iret Arabo,
Nec reperiret iter, quâ sese evolveret Istro.“*

azaz magyarul így tolmácsolhatjuk a jósó szavait:

„Majd mikor még anyatejes nyelvecskéjével kezdi megtanulni a hangok kiejtését, ezen ádáz csecsemő ajkáról először ezen szavakat akarja kiejteni: Nílus és Gangesz, és a Dnyeper habzó torkolata; és a háborúkat, a szörnyű háborúkat akarja csodálni, göcögő ajakkal felsorolni atyja diadalait. Magyarországot, amely le akarta vetni a jármot, és amelyet ura arra kényszerített, hogy viselje az igát. Azután azt, hogy ő jelölt ki királyt a dánoknak és a lengyeleknek is; ám már érettebb szavakkal a török háborúkat fogja emlegetni, és azt, hogy a Rába lassabban görgetve hullámain nem találta útját, mely irányban folyjon bele a Dunába, hiszen az arab holttestekkel volt tele.”⁷

Még világosabban kiderül ez a koncepció, amely különbséget tesz a dinasztia és az ország között, a Savoyai Eugén zentai győzelmére írott *epiniciumból*.⁸ Itt már nem csupán Magyarország földje szerepel, amely természetesen könyörögve vár-

⁷ UBERTINO CARRARA, *Augustae proli Archiduci Austriae genethliacon. In Aula Maxima Collegii Romani dictum*, Romae, 1678, 17.

⁸ Vö. TÓTH SÁNDOR MÁTÉ, Ubertino Carrara hőskölteménye Savoyai Jenőről és a zentai csatáról, *Magyarságkutató Intézet*, 2020. szeptember 11. – elérhető: <https://mki.gov.hu/hu/hirek-hu/evfortulok-hu/ubertino-carrara-savoyai-jenozentai-csata>

ja a felszabadítást, hanem egy magyar vár is: Temesvár, amely megszemélyesítve, nőalakként szerepel és elkeszergi a hajdan gazdag és nagy ország veszését. Utal itt Szigetvár veszésére, amely alatt hajdan meghalt Nagy Szolimán, és amelyről Zrínyi énekelt, Nagyváradra, Székesfehérvárra, azután az ország szívére, Budára, és itt már a régi magyar királyokat is futólag megemlíti a költő. Azonban mindezt csak arra szolgál, hogy annál nagyobb legyen a hatása a hős vezér szavainak, amikor a nagyvezért leszúrva ily módon búcsúztatja: „Menj csak küldöncként Szolimán árnyához, és mondd meg neki, hogy Magyarország immár a császáré!”

Magyarországon tehát – ezen előzmények tudomásul vétele után – érthető módon virult még a 19. század első felében is nem csupán a latin, illetve a nemzeti nyelvi hősi epika, hanem a hozzájuk kapcsolódó elméleti irodalom is. Érdekes módon észrevette ezt az utóbbi évek egyik legnagyobb sikerkönyvének szerzője, Claudio Magris is. *Danubio* című könyvében így ír egy budapesti felfedezéséről:

„Egy antikváriumban veszek egy latin nyelvű poétikai kézikönyvet: *Institutiones Poeticae in usum Gymnasiorum Regni Hungariae et adnexarum provinciarum* (Poétikai eligazítások a magyar királyság és csatolt részeinek gimnáziumi tanulói számára), kiadták 1831-ben Budán. Mint a címből kiderül, egy gimnáziumi tankönyvről van szó. 1831-ben az iskolások tehát latinul tanultak és ezen a nyelven írták dolgozataikat a vad Pannóniában. A kézikönyv bevezet, osztályoz, besorol, az esprit de finesse legelső feltételének megfelelően fegyelmezett szellemben halad előre az anyagban. A fejezetek világosan és könyörtelenül követik egymást: *Definitio Poeseos, De Materia, De Forma, De Peripetia, De Machina, Definitio Epopoeiae, De Materia Epopoeiae, Diviso in Fabulam, Mores, Sententiam, Dictionem, Melodiam et Apparatum...* Az egyik fejezet kevésbé gáláns kérdést vet fel: *Potestne esse femina, quae dicitur heroina, materia Epopoeiae?* Lehet-e egy nő, mint hősnő, az epikai mű tárgya? Eltűri-e a világot harmóniába és egységbe foglaló és a részletek felé emelkedő eposz totalitása, hogy egy nő legyen a hős, ez a metafizikai indíttatású nőgyűlölők szemében esetleges és másodlagos lény, a forma nélküli anyag, a transzcendenciára képtelen, tisztán érzéki passzivitás?

Ki tudja, mit válaszoltak erre dolgozataikban azok a tanulók, akik ezt a kézikönyvet silabizálták. Arany János körülbelül ugyanebben az időben, vagy talán egy kicsit később, némileg komolyabb kérdéseket tett fel az epikáról; azt kérdi, vajon az „iparosodott” világban, amely „gyönyörködtetőbb” formákat követel és hoz létre, lehetséges-e még egyáltalán az eposzi totalitás, amely jelentésteli életet tételez fel, a részleteket egységbe foglaló teljesség szellemét. Az akkori társadalom elvetette a naiv eposzt, sem az Iliászt, sem a Nibelung-éneket nem fogadta el, Osszián kora volt az, és nem Homéroszé, az elveszett teljesség miatti elégikus panasz időszaka. Arany számára a modern kor vergiliusi kor, amely nem enged újat alkotni, hanem csak a kulturális ismétléseknek, összefoglalásoknak nyújt teret. „A világ – mondja egyik költeményében – egy régi mente.” A regénynek, fi-

gyelmeztet ezekben az esztendőkből Kemény Zsigmond, az erdélyi elbeszélő és esszéista, az a dolga, hogy szétrombolja az illúziókat.”⁹

Hozzá kell tennünk azonban, hogy az illető könyv szerzője Grigely József piarista professzor, akinek szép budai klasszicista házában később egyszer Thomas Mann is megszállt – a ház akkor éppen Hatvany báróé volt –, a jezsuiták több évszázados poétikai hagyományát szedte össze és foglalta szabályokba.¹⁰ Magris sajnos nem ismeri fel, hogy a magyar irodalomban melyek a verses és prózai epika valóságos arányai, ezzel magyarázható, hogy könyvének más helyén igen

⁹ CLAUDIO MAGRIS, *Duna*, fordította KAJTÁR MÁRIA, az utószót fordította KOMLÓSI ÉVA, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1992, 289–290. – Sajnos Magris Kárpát-medencei utazása során nem mindig találta meg a legjobb vezetőket, és ezért sokszor képtelenségeket ír le, például szlovákellenes nacionalizmusnak (240.) hívja azt, hogy Petőfi egy versében „drótostótnak” csúfolja őket, pedig hát szegény Petőfi ezen versében – mint köztudott – nem csúfol senkit, hanem csak humorosan ábrázolja azt, hogy mennyire elviselhetetlenül hideg a tél mind az őrtálló katonának – tapasztalta ezt ő maga is Sopronban –, az útján vacogó drótostótnak, a földjén szerencsétlenkedő parasztnak, az országutat rovó vándorszínészeknek – erről is elsődleges benyomásai voltak Petőfinek. (Vö. Petőfi Sándor, *Téli világ*). – Különösen furcsa az, ahogy a nagyszombati Bencsik Mihály és egy szlovák pap, Jan Baltazár Magin vitáját minősíti (i.m. 241.). Erről a hosszas és szétágazó vitáról vö. KOLLAI ISTVÁN kitűnő tanulmányát: *Sörissza tudósok a borisszák ellen, Az etnikai konfliktusok spirális jellege a 18. századi magyar–szlovák identitásviták példáján*, Regio 29/2 (2021), 208–233.

¹⁰ Grigely életéről és jelentőségéről lásd: BRUNNER EMÖD OSB, *A francia felvilágosodás és a magyar katolikus hitvédelem (Pannonhalmi Füzetek)*, Pannonhalma, 1930. – Brunner Emőd a második világháború után Angliába, majd Amerikába vándorolt ki, és végül Kaliforniában telepedett le, élt, kutatott, tanított és ott is hunyt el. A Portola Valley-ban a magyar katolikus bencés professzor, a csallóközi, Csicsón született Hites Kristóf által alapított klasszikus gimnáziumot 1986-ban meglátogattam az alapító atya meghívására. Hites Kristóf megmutatta nekem azt a kis faházat, amelyben a gimnázium gyönyörű parkjában elterülő tó mellett lakott Brunner Emőd. Akkor még ott őrizték épségben hatalmas könyvtárát, amely rengeteg XVII–XIX. századi könyvritkaságot is tartalmazott. Sajnos – legjobb tudomásom szerint – azóta sem került haza ez a könyvanyag. Maga Hites Kristóf pedig mindent megtett azért, hogy az Amerikában és Kanadában élő magyarságot összetartsa, megőrizze a magyar kultúra számára, sőt azon is fáradozott, hogy a szintén kanadai és amerikai szlovák emigráció tagjait is lehetőség szerint ezeréves hajdani honfitársaik, a magyarok iránti nagyobb szeretetre biztassa. Hites Kristóf egyébként a szlovákiai magyar kisebbség történetének egyik legkiemelkedőbb személyisége, akinek például azért kellett elhagynia az ismét Csehszlovákiához csatolt Komáromot, mert ott titokban vagy három évig minden magyar iskola bezárása ellenére is megszervezte az iskoláskorú magyar gyerekek taníttatását is, de végül a csehszlovák hatóságok bebörtönözték, és csak vatikáni nyomásra vándoroltatták ki. Tudományos értékű közleményeket tartalmazó angol és magyar nyelvű folyóiratot is szerkesztett Amerikában, amelyek a Kárpát-medence és különösen is a felvidéki magyarság helyzetét voltak hivatottak megismertetni az ottani egyetemistákkal. Élete végén hazaköltözött és Pannonhalmán hunyt el. Mindenre nézve vö. *A (cseh)szlovákiai magyarok lexikona Csehszlovákia megalakulásától napjainkig*, Slovenské pedagogické nakladateľstvo SPN, 2014. – elérhető: <https://adatbank.sk/lexikon/hites-kristof/> és *Elűzve is fényesen: Hites Kristóf története*, Felvidék ma, 2017.04.10. – elérhető: <https://felvidek.ma/2017/04/eluzve-is-gyoztesen-hites-kristof-tortenete/>. Egy életrajzi interjúban elmondja, hogy késő öregkoráig mindennap tornázott már reggel, hogy megőrizze edzettségét. Még a tornánál is többet használt neki humora. Például vitt egyszer a gimnázium felé, San Francisco felől, és út közben rámutatott egy szépen zöldellő dombra, hogy lám, ez is egy magyar emlék! Kérdeztem tőle, hogy miért – így válaszolt: ideérkezésemkor a kaliforniai magyarok egy része ott még pogánykodott és fehér lovat is áldozott. De te ugye le-nevelted őket erről a szokásról? – kérdeztem. Nem akarok dicsekedni, szerintem azért hagyták abba, mert errefelé nagyon drágák a fehér lovak – válaszolta ő.

lebecsülően nyilatkozik Jókai Mórról, akit – valódi nagyságát el nem ismerve – csupán fölösleges illúziók kergetőjének tart. Pedig az általa kifogásolt „regényesség” éppen akkor válik érthetővé, ha figyelembe vesszük azt, hogy a legtágabb értelemben vett hőseposzi tárgyat a jezsuita poétika hogyan tágította ki és tette alkalmassá mindazon témák elbeszélésére, amelyeket egy korábban kialakított modell összeférhetetlennek tartott volna.

Ubertino Carrara a Krisztina királyné által alapított Arcadia Akadémia első nagy nemzedékének kiemelkedő alakja. Magyarországon ennek az Akadémiának meglehetősen sok tagja volt, történetüket egy régebbi tanulmányomban feldolgoztam.¹¹ A magyar költészet történetében valóságos fordulatot teremtő Faludi Ferenc, az öt évig Rómában élt jezsuita gyóntató például az Arcadia tagjaként ismerkedett meg az olasz lírát átalakító stíluseszményekkel, és magyar nyelvű költészetében és prózájában ezeket az eszményeket ültette át a magyar irodalomba. Mások latin nyelvű működésükkel érdemelték ki azt, hogy az Arcadia tagjai közé válassza őket. Azonban az arcadikus hatást sokkal szélesebb körben is lehet értelmezni, mintha csupán a valóságos tagok költészetét vizsgáljuk.

Ez a tanulság vonható le az 1715-ben publikált *Columbus* című eposz vizsgálatából is. Korábban ugyanis a barokk virágzása idején a jezsuita poétika számára elképzelhetetlennek tűnt volna, hogy olyan „regényes” témákat válasszon eposzi tárgyul, mint Carrara tette, amikor Columbus utazását választotta témájául. Arra kell gondolnunk, hogy az Ariosto nagy művének megjelenése után kitört és hosszú évtizedekig dúló úgynevezett romanzo-vita megoldását végül is nem a teóriában láthatjuk, hanem a költészetben: Tasso ugyanis végül e viták eredményeképpen tudta megírni a *Megszabadított Jeruzsálem* első változatát. Ez a hatalmas mű azután a maga részéről mintaként hatott az utókorra, és megteremtette a saját poétikai, vagyis elméleti recepciójának lehetőségét akkor is, ha Tasso maga – meghasonulva – megtagadta művét és klasszicizáló modorban átdolgozta azt.

Carrara viszont egészen másképpen járt el. Az alvilágjárásnak valamelyest megfeleltethető rész nála a 4. énekbe került, ahol is Columbus Arechiától megkapja azt a csodálatosan himzett kardkötőt, amelyen leábrázolva szemlélheti saját jövőjét is. Azért a 6. énekbe is jut egy olyan elem, amely a klasszikus mintakép előtti hódolat: az *Odüsszeiára* való utalással Columbus ugyanis itt találja meg Ulysses sírját. A 4. ének is megkapja a maga vergiliusi koloritját, a szerelmi szál természetesen hiányzik, azonban a szerencsétlen Didónak megfeleltethető Tehromantis itt lesz öngyilkos, Didóra emlékeztető módon. Természetesen az is megfelel a vergiliusi mintáknak, hogy az első hat ének a hajózással kapcsolatos csodás kalandokat tartalmazza, vagyis az *Odüsszeiát* utánozza, a második hat ének pedig az immár megtalált Amerikában folytatott harcokat regéli el, vagyis az *Iliásznak* felel meg.

¹¹ SZÖRÉNYI LÁSZLÓ, *Latin nyelvű Árkádia a tizennyolcadik századi Magyarországon*, ItK, LXXXV/2, 184–191.

Carrara nagy újítása, hogy az imitáció költészetét kibővíti a latin nyelvű költészetén túlra, és rengeteg elemet felhasznált Tasso eposzából is. Ilyen például a varázssziget motívuma. Nyilván tisztában volt saját költészetének értékével, hiszen – ha némileg csak célzásszerűen is – a költészetet megszemélyesítő Cédrus nimfa jóslatban utal saját költeményére is, amikor arról beszél, hogy a költészet elkíséri Columbust Amerikába, a többi szépművészetekkel együtt. Úttörő megoldásnak kell tartanunk azt is, hogy ugyan hőst, de mégiscsak magánembert, sőt egy alacsony származású embert választ művének főszereplőjéül. Megteszi ugyan a szükséges tiszteletköröket a spanyol dinasztia dicsőítésére, de a különben nagy tisztelettel ábrázolt és hősi amazonná formált Isabella elhalványul Columbus mellett, aki tetteinél fogva nagyobb hős Héraklésznál is, olyan cselekedetet hajtott végre, amely még Homérosz és Hésziodosz képzeletét is felülmúlja. Nagyon erősen kihangsúlyozza hőséneke ligur, vagyis olasz származását, hiszen mindjárt az eposz legelején büszkén állapíthatja meg, hogy ilyen arányú hős görög vérből sohasem származott! Eleget tesz tehát az epikus hős nemzeti karakterével kapcsolatos jezsuita fejtegetéseknek is, amelyeket már Donati is tárgyalt.

Ezzel a néhány gondolattal szerettem volna hozzájárulni a Carrara művéről rendezett konferencia munkájához, hiszen ennek a jezsuita költőnek Itálián túl az egész latinul író és olvasó művelt világban volt visszhangja, így természetes Közép-Európában, és azon belül Magyarországon is.¹²

Szombathy Bálint munkája

¹² Sajnos a konferencia előadásainak anyaga nem jelent meg, viszont korábban már megjelent Mario Martini fordításával a *Columbus* című mű kétnyelvű kiadása, a fordító nagy életrajzi és műelemző tanulmányával: MARIO MARTINI, *Ubertino Carrara un Arcade umanista, Testo latino a fronte*, Centro Studi Sorani Patriarca, Sora, 1987.